

BİR MENSUR HİKÂYE KÜLLİYATI: EL-FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE*

Sevil ALPARSLAN¹

Öz

Çalışmada ele alınacak olan El-Ferec Ba'de'ş-Şidde “sıkıntıdan sonra feraha erme” konusu bağlamında oluşturulan, daima mutlu sonla biten ve ahlaki mesajları barındıran hikâyeler bütünüdür. Bu hikâyeler ile insanlara karşılaşılan sıkıntı, dert, bela ve zorluklar karşısında dirayetli olma, Allah'a güvenme, ümidinin kaybetmeme gibi mesajların verilmesi esas alınmıştır. Bu çalışmada, Ömer El-Halebî tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme yoluyla kaleme alınan El-Ferec Ba'de'ş-Şidde isimli külliyyatın çeviri yazısı yapılmış ve eserin temel yapısı, çerçeve hikâyeleri, hikâyelerin konusu ve olay örgüsü, zamanı, mekânı, şahıs kadrosu, dil ve anlatım özellikleri incelenmiş ve incelenen hikâyelerin sınıflandırılması yapılarak klasik edebiyat mensur hikâyecilik geleneği içindeki yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi olarak yapılandırılan araştırma verileri, 15. yüzyılda meydana getirilen *El-Ferec Ba'de'ş-Şidde* adlı eserin Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. 383 nolu nüshasından elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak; El-Ferec Ba'de'ş-Şidde Paris Nüshası'nda temel yapının 13 çerçeve hikâye kapsamında 168 mensur hikâyeden oluştuğu, eserin konusunun; kederden, darlıktan sonra gelen sevinç olduğu tespit edilmiştir. Hikâyelerin mekânının, bilinen şehir, bölge ve ülkeler dışında bilinmeyen yerler olduğu; hikâyelerin şahıs kadrosunun toplumun her kesiminden insandan, olağanüstü varlıklardan oluştuğu saptanmıştır. Eserin dil ve üslup özelliklerinin ise 15. yüzyıl Anadolu Türkçesi niteliklerini barındırdığı görülmüştür.

Anahtar Kelime: Mensur Hikâye, Çerçeve Hikâye, El-Ferec Ba'de'ş-Şidde, Paris Nüshası, Mehmed bin Ömer El-Halebî.

* Bu çalışma, “El-Ferec Ba'de'ş-Şidde-Paris Nüshası (İnceleme- Metin)” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, Malatya, sevilalparslan@yahoo.co.uk, ORCID: 0000-0002-3340-3266

A PROSE STORY COLLECTION: AL-FARAJ BA'D AL-SHIDDAAH

Abstract

Al-Faraj ba'd al-shiddah, which will be discussed in the study, is the name of the whole of the stories created in the context of the subject of "recovery after hardship", always ending happily and containing moral messages. These stories are based on giving messages such as being resilient in the face of troubles, troubles, troubles and difficulties, trusting in God, and not losing hope. In this study, the translation of the corpus named Al-Faraj ba'd al-shiddah, which was written by Ömer El-Halebî from Persian to Turkish, was translated and the basic structure, frame stories, the subject and plot of the stories, time, place, characters, language, and narrative features were examined. By classifying the analyzed stories, their place and importance in the tradition of prose storytelling in classical literature were tried to be determined. The research data structured as document analysis, one of the qualitative research methods, is obtained from the work named Al-Faraj ba'd al-shiddah, which was created in the 15th century, in the Paris National Library (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. It was obtained from copy no. 383. Descriptive analysis technique was used in the analysis of the data. As a result; In the Paris Copy of Al-Faraj ba'd al-shiddah, it was determined that the basic structure consisted of 168 prose stories within the scope of 13 frame stories. The subject of the work; is the joy that comes after sorrow and hardship. It has been seen that the places of the stories are unknown places other than known cities, regions, and countries, and the characters of the stories are composed of people from all parts of the society and extraordinary beings. It has been seen that the language and stylistic features contain the features of 15th century Anatolian Turkish.

Keywords: Prose Story, Frame Narrative, Al-Faraj Ba'd Al-Shiddah, Paris Copy, Mehmed bin Ömer El-Halebî.

GİRİŞ

İnsanoğlunun vazgeçilmez gereksinimleri arasında yer alan "anlatma" ihtiyacı, en eski zamanlardan günümüze değin sözlü ve yazılı eserlerin verilmesi aracılığıyla karşılanmıştır. Anlatma ihtiyacından doğan edebî türlerin ve metinlerin zaman içinde olgunlaştığı, coğrafi, dinî, kültürel anlamda komşu olunan milletlerin edebiyatından etkilendiği, değiştiği, bazı türlerin birbirinin özelliklerini alması yoluyla karıştığı pek çok araştırmacı tarafından ortaya konmuştur. "Şiir ve hikâye birbirlerinin özelliklerini alan ve birbirine en çok tesir eden iki edebi tür olarak gösterilmiştir" (Uygur, 2005, s. 128).

Şiir türünün ön plana çıktığı Klasik edebiyatta, manzum eserler kadar mensur eserler de dikkat çekmektedir. Klasik Türk edebiyatında anlatmaya bağlı edebi metinler arasında yer alan ve en çok rağbet edilen türlerden biri hikâye olmuştur. Klasik edebiyat geleneği içinde hikâye kavramı; tahkiye unsuruna sahip olan tarih, siyer, menkıbe, efsane, kıssa, latife gibi anlatmaya dayalı tüm metinler için kullanılırken kimi zaman hikâye niteliğine sahip eserler ise kıssa, latife vb. türlerin adını almıştır (Kavruk & Pala, 1994, s. 491). Vaka unsurunun öne çıktığı bu hikâyeler manzum, mensur, manzum-mensur karışık şekilde kaleme alınmıştır.

Klasik gelenek izinde oluşturulan mensur eserler, anlaşılabilirlik noktasında dil ve anlatım cihetiyle eleştirilmişlerdir. Ancak yazıldıkları döneme ait gelenek ve görenekleri, toplumsal ve kültürel değerleri ortaya koyan bu eserler, zevk-i selim çizgisinde estetik değer taşıyor nitelikte oluşturulmuş, kültür varlığımızın önemli parçaları arasında yerini almıştır.

Mensur hikâyeler, olay örgüsü üzerine kurulmuş metinlerdir. Hikâyelerde anlatıcı/yazar, aktarmak istediği fikri anlatılan olaylar içinde farklı bir forma bürüyerek okuyucunun eğlenirken öğrenmesini sağlamaktadır. Klasik gelenek içinde anlatıların geniş halk topluluklarının bilgilendirilmesinde kullanılması, hikâyelerin genelinin halk hikâyesi kapsamında değerlendirilmesine sebep olmuştur. Saray hayatının giderek gelişmesi, Arap ve İran edebiyatı etkisinin zaman içinde artması ve saray yönetimince himaye edilen şairlerin bu tesir ile eserler oluşturmaya başlamasıyla hikâye türünün ele alınış tarzı halk hikâyelerinden farklılık göstermeye başlamıştır (Kavruk & Pala, 1994, s. 491). Bu bağlamda Klasik Türk edebiyatı yazarları, farklı edebiyat sahalarındaki hikâyelerden esinlenmelerle, birebir tercümelemlerle ya da eserleri kendi kültürüne göre yeniden ortaya koyarak telif etme yoluyla eserler meydana getirmişlerdir. Arapça ve Farsçayı mükemmel biçimde kullanan Klasik Türk edebiyatı yazarları Arap ve Fars edebiyatı etkisiyle ünü farklı milletlere ulaşan eserler ortaya koymuştur.

Kaynağı Arap edebiyatına dayanan, Arap edebi sahasından Fars edebi sahasına aktarılan, oradan da Türk edebi sahasına geçen, manzum mensur karışık olarak oluşturulan ve oldukça fazla rağbet gören eserlerden biri de *El-Ferec Bade's-Şidde* adlı hikâye külliyyatlarıdır. *Ferec*; Arapçada gam, tasa, mihnet ve sıkıntıdan kurtulma ve feraha erme anlamına gelmektedir. Hikâye külliyyatlarına verilen *El-Ferec Bade's-Şidde* ise kederden, darlıktan sonra gelen sevinç, teselli, zafer, mutluluk anlamındadır. Esere bu ismin verilmesinin sebebi, külliyyatta aktarılan hikâyelerin güçlük ve mihnetten kurtuluş, ferahlama, zor durumların iyiye tebdil etmesi ana fikrine dayalı olarak oluşturulmasıdır. Ayrıca *El-Ferec Ba'de's-Şidde*, güçlükten sonra sevincin ve feraha ermenin manzum-mensur karışık hikâyeler üzerinden aktarıldığı edebi türe verilen isimdir. *El-Ferec Ba'de's-Şidde* hikâye külliyyatı, Türklerin İslâmiyet'i benimseyerek yaşam biçimi haline getirmesinin ardından Arap ve İran edebiyatı sahasından tercüme kanalıyla edebiyatımıza kazandırılmış hikâyelerdir. Klasik Türk edebiyatında bu tür eserlerin tercümesi; aslına sadık kalınması, ekleme çıkarma ile değiştirilmesi, içeriğe bağlı kalınarak eserin yeniden şekillendirilmesi biçiminde gerçekleştirilmiştir. Tercüme edilen *El-Ferec Ba'de's-Şidde* varyasyonları genel olarak Türk İslam kültürü göz önünde bulundurularak dilimize uyarlanmıştır.

Farklı edebi sahalarda ortaya konan El-Ferec Ba'de's-Şidde külliyatları çerçeve hikâye çatısında hikâye içinde hikâye anlatma metoduyla oluşturulmuştur. Çerçeve hikâye, derlenen anlatıların sunulduğu sıradan bir hikâye seçkisi değildir. İlk olarak diğer hikâyelerin ortaya koyulabilmesi amacıyla oluşturulmuş kurguya dayalı bir anlatma biçimidir (Irwin, 1995, s. 28). En çok masallar ile masal anlatılarında rastlanan bu kurgulama biçimi, birbirinden bağımsız çok sayıdaki hikâyenin arasında bağ kurulmasını sağlamıştır. Çetin, bu teknikle oluşturulan metinlerde; olayların, odak noktadan dışa doğru iç içe geçmiş, girişik daireler gibi olduğunu, odak noktada bulunan ana olaya bağlı olarak süregelen yan olayların ve hikâyelerin bulunduğunu belirtmiştir (2005, s. 197). Çerçeve hikâye tekniğinin kullanılması sayesinde hikâye anlatıcısı/yazar, birçok hikâyeyi art arda anlatma imkânı bulmaktadır. Böylece hikâye anlatıcısı/yazar, dinleyicide daha sonraki hikâyeler için merak hissi uyandırarak anlatımda sürekliliği sağlamaktadır. Hikâye anlatıcısı/yazarı için pek çok avantaj sunan bu teknik ile Klasik edebiyat içinde pek çok eser (Binbir Gece Masalları, Binbir Gündüz Hikâyeleri Sindbâdnâme, Kırk Vezir Hikâyeleri, Tûtînâme vb.) meydana getirilmiştir.

Çerçeve hikâye tekniği ile birçok eserin kaleme alınması ve bu tekniğe gösterilen teveccühün temel nedeni, tekniğin sağladığı esnekliktir. Çerçeve hikâye tekniğinin esnekliği sayesinde anlatıcı/yazar pek çok konuyu farklı biçim ve uzunlukta ortaya koyma imkânı bulmuştur. Yazarın/anlatıcının farklı kültürlerden faydalanabileceği sözlü, yazılı geniş malzeme yelpazesi sunan teknik, çerçeve hikâyeye bağlanmış farklı zaman ve mekâna ait iç hikâyeciklerin başka konudaki çerçeve hikâyelere dâhil edilebilmesinin önünü açmıştır. Bu sayede yazar/anlatıcı, dinlediği, okuduğu hikâyelerden beğendiklerini istediği çerçeve hikâye başlığı altında kullanabilmektedir (Irwin, 1995, s. 33-35). Bu açıklama bağlamında çerçeve hikâye tekniğinin anlatıcıya/yazara geniş anlatı malzemesi bulma, bulunan anlatıları eser içinde farklı başlıklara ekleme, yeni kültürel değerleri eserine dâhil etme açılarından kolaylık sağladığı söylenebilmektedir.

1. ARAP EDEBİ SAHASINDA EL-FEREC BA'DE'S-ŞİDDE

El-Ferec Ba'de's-Şidde, Arap edebi sahasında hicri dördüncü yüzyılda ortaya çıkmıştır. El-Ferec Ba'de's-Şidde teriminin kullanımının ilk olarak Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâyinî (öl. H.225/ M.839)'ye ait bir eserin başlığında görüldüğü, bu isimle eser veren diğer bir kişinin de İbn Ebi'd-Dünyâ İbrahim b. Ali (öl. H. 281/ M.894) olduğu aktarılmıştır (Deveci, 2007, s. 7). Kâtip Çelebi'ye göre ilk Ferec Ba'de's-Şidde yazarı İbn Ebi'd-Dünyâ olup ilgili eser Ebu'l-Hasan Ömer b. Muhammed el-Kâdî (öl. 328/ 938) tarafından tasnif

edilmiştir (1971, s. 1252). İbn Ebi'd-Dünyâ'nın aynı isimli eseri günümüze ulaşmamıştır (Apık, 2013, s. 5). Günümüze ulaşmadığı ifade edilen İbn Ebi'd-Dünya'ya ait eser, Ebû Huzeyfe tarafından Arapça tahkik edilerek 1988 yılında Mısır'da basılmıştır (Adalar Subaşı, 2016, s. 5). Birçok bölümden oluşan, olayların ve hikâyelerin dağınık bir biçimde anlatıldığı bu kitapta, ilkin râvî (nakleden) silsilesine yer verilmiş, feraha ermeyi Allah'tan beklemenin ibadet niteliğinde olduğu ifade edilmiştir. İbn Ebi'd-Dünya eserinin ön sözünde, Hz. Âdem'in yaratılışından bu yana yaşamın kederlerle dolu olduğunu, peygamberlerin, din ulularının dahi birçok zorluk yaşadığını, El-Ferec Ba'de's-Şidde adlı bu eserin sıkıntılardan sonra gelen necatı anlatan hikâyelerden oluştuğunu söylemektedir (Ebû Huzeyfe, 1988, s. 5-16). Ebû Huzeyfe, eserde 97 tane nakledilen hikâyeye yer vermiş ve eserin sonunda hikâyeleri içerdikleri konulara göre 31 başlıkta sıralamış ve hikâyelerin sayfa numaralarını da göstermiştir. Ancak eserin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâyinî'den esinlenerek yazılmış olduğu bu sebeple de özgün kabul edilemeyeceği söylenmektedir (Kurgan, 1945, s. 362).

Arap edebiyatında, El-Ferec Ba'de's-Şidde adlı eserler miladi 9. yüzyılda ortaya çıktıktan sonra gelişmeye devam etmiş, evvela 5-6 yapraktan ibaret iken Kadı Tenûhî aracılığıyla hacimli bir eser haline almıştır (Seyidoğlu & Yavuz, 2012, s. 15). Kurgan, El-Ferec Ba'de's-Şidde'ler içinde en dikkate değer olanının Tenûhî'ye ait olduğunu belirtmiştir (1945, s. 363-364). Tenûhî'nin 10'ar hikâyelik 14 baplı eserinde toplam 140 hikâye yer almakta olup ilgili eserin el yazma nüshalarının dışında, 1375/1955 tarihli iki ciltlik Kahire baskısı bulunmaktadır (Kavruk vd., 2000, s. VIII). Tenûhî'ye ait 14 baptan oluşan eserin bölümleri ve genel içeriklerine aşağıda yer verilmiştir (Adalar Subaşı, 2016, s. 8-9):

1. Bap: Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'de imtihan ve dert sonrasında ferahlık vereceğine yönelik verdiği haberler, Hz. Adem'den başlayarak dert ve belaya düşen peygamberlerin kıssaları, hadis rivayetleri, Kur'ân surelerini okumanın değerine yönelik kıssaları içeren beş farklı başlığı içermektedir.
2. Bap: Beş başlık kapsamında; okunduğunda kişiyi ferahlatan duaların, sıkıntılı durumları genişliğin takip edeceğini gösteren durumlara dair farklı eserlerde yer alan örneklerin yer aldığı bölümdür.
3. Bap: Sahabelerin hikâyeleri ve mektupları ile ibretlik olaylar içeren hikâyelerin aktarıldığı bölümdür.

4. Bap: Ünlü Arap düşünürleri, dilcileri ve şairlerinin hayatında örnek teşkil edecek davranışların anlatıldığı bölümdür.
5. Bap: Emevi halifelerine dair aktarılan hikâyelerin yer aldığı bölümdür.
6. Bap: Başka ülkelerde gerçekleşen olaylar hakkındaki hikâyelerin nakledildiği bölümdür.
7. Bap: Dert ve ümitsizlik içinde olan, uğradığı belalardan kurtulan ve tüm sıkıntılara rağmen hayatta kalan kimselere dair hikâyelerin sunulduğu bölümdür.
8. Bap: Abbasi halifeleri ile ilgili hikâye ve rivayetlerin aktarıldığı bölümdür.
9. Bap: İnsanlar ile hayvanlar arasındaki münasebetler hususunda olağanüstü hikmetleri içeren hikâyelerin yer aldığı bölümdür.
10. Bap: Hastalıklar, hasta olan kimselerin iyileşmeleri ve devacılar ile ilgili hikâyelerin sunulduğu bölümdür.
11. Bap: Hırsızlık ile hırsızlar hakkında hikâyelerin anlatıldığı bölümdür.
12. Bap: Krallara dair hikâyelerin sunulduğu bölümdür.
13. Bap: Cariyelerine âşık kimselerin sergüzeşleri ve aşk hikâyelerine yer verilen bölümdür.
14. Bap: Mühim kimselere yazılan 15 adet şiire yer verilen bölümdür.

Tenûhî'nin eserine ait bölümlendirme incelendiğinde, din ve devlet büyüklerine ait hikâyelere ilk baplarda yer verildiği, bunun yanı sıra günlük yaşam içinde karşılaşılabilecek hadiseler ve hikâyelere diğer baplarda değindiği böylelikle eserinde otoriteler arasında geçiş sırasını dikkate aldığı görülmektedir (Adalar Subaşı, 2016, s. 9; Beaumont, 1998, s. 26). El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâye külliyyatı ile ilgili olarak yapılan Türkçe çalışmalarda, eserin Tenûhî kalemiyle en kusursuz biçimine ulaştığı belirtilmiştir. Tenûhî'ye ait eser; nazım, nesir, nükte, öğüt ve özlü sözlerden oluşan kapsamlı bir hikâye külliyyatıdır. Gündüzöz, Tenûhî'nin El-Ferec Ba'de's-Şidde'sini diğerleri ile karşılaştırırken onun eserini orijinal kılan niteliğin, müellifin yazılı kaynaklar dışında sözlü rivayetleri de eserine dâhil etmiş olması ve sözlü rivayetlerde nakleden kişilerin isimlerinin zikredilmesinde titiz davranması olarak belirtmiştir. Ayrıca Tenûhî'nin El-Ferec Ba'de's-Şidde'sinin İbn Ebi'd-Dünya'nın eserine göre daha sade ve anlaşılır bir üslup ile oluşturulduğunu eklemiştir (2013, s. 471).

2. FARS EDEBİ SAHASINDA EL-FEREC BA'DE'S-ŞİDDE

Ferec hikâyeleri üç asır sonra yedinci yüzyılda Farsçaya tercüme edilerek milattan sonra dokuzuncu yüzyıldan itibaren toplanmaya başlanmıştır (Deveci, 2007, s. 7). Arap edebiyatı içinde gelişen El-Ferec Ba'de's-Şidde türü, 13. yüzyılda tercüme yoluyla Fars edebiyatına girmiştir. Tenûhî'ye ait Arapça Ferec, Farsçaya iki kere tercüme edilmiştir. Tercümelerin ilkini Muhammed b. 'Avfi yapmış olup Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmi'u-r-Rivâyât adlı eserinde El-Ferec Ba'de's-Şidde'yi tercüme ettiğini ifade etmiştir. Ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır (Adalar Subaşı, 2016, s. 10). İkinci tercüme ise Hüseyin b. Es'ad-ı Dehistânî tarafından 13 bölüm olarak Farsçaya kazandırılan eser olup ilk tercümeden 30 yıl sonra kaleme alınmış ve İzzüddin b. Tâhir Zengî'ye 1253-1261 yılları arasında takdim edilmiştir (Seyidoğlu & Yavuz, 1990, s. 10).

Celalettin Hüseyin b. Es'ad el-Müeyyed ed-Dehistânî kitabının ön sözünde, “hüner ehli ve asrın akranı”nın buyruğu üstüne El-Ferec Ba'de's-Şidde'yi derleyerek manalarını açıkladığını bildirmiştir. Ayrıca kitabını nasıl meydana getirmesi gerektiğini tayin etmek için eşine dostuna danıştığını, tarih kitaplarını okuduğunu, ancak bir sonuca ulaşamadığını ifade etmiştir. Sonunda, El-Medâini'ye ait “El-Ferec Ba'de's-Şidde v'ed-dayka” kitabından istifade ederek Arap dilindeki şiirleri Acemce nazma çektiğini, kendi şiirlerini de ilave ettiğini ve oluşturduğu mecmuaya “Câmi'ü'l-hikâyât fi't-tercemeti'l-ferec ba'de's-şidde ve'd-dayka” ismini verdiğini belirtmiştir (Yıldız, 2011, s. 13). Farsça El-Ferec Ba'de's-Şidde nüshası 13 bölümden oluşmakta olup kitabın bölümleri aşağıda sunulmuştur (Nabilo & Âbâdî, 1989, s. 11):

1. Bap: Sıkıntıdan sonra gelen ferahlamaya dair Kur'ân-ı Kerîm ayetleri ile imtihan veya güçlüğü sona erip kolaylığa dönüşmesi konulu beş hikâye.
2. Bap: Farklı olaylarda, eserlerde, hikâyelerde anılan halk ve insan topluluklarının güç durumdan sonra lütuf ve kolaylığa erişmesi konulu dört hikâye.
3. Bap: İyi bir dua yahut fal sonrasında ferahlığa kavuşan kişileri konu alan sekiz hikâye.
4. Bap: Kişilerin faydalı işler yaparak padişahlar gazabından kurtulması ve affedilmesi, kötü huylarını öğütler ve nasihatlere uyarak ortadan kaldırması konulu hikâyeler.
5. Bap: Mahpus olan kişilerin kötü hallerinin Allah'ın inayetiyle iyi hale tebdil etmesi konulu sekiz hikâye.
6. Bap: Sâdık rüya sonrasında sıkıntılı durum içinde olan kimselerin hallerinin mutluluğa dönüşmesini konu alan hikâyeler.
7. Bap: Fakirlik çekip beklemeyen bir zamanda servete kavuşan kişilerin hikâyeleri.

8. Bap: Ölümle burun buruna gelenlerin çeşitli sebeplerle hayatta kalmaları konulu hikâyeler.
9. Bap: Zor yaşam koşulları içinde olup hayatta kalmayı başaran kimselerin yaşadıklarını konu alan iki hikâyeye.
10. Bap: İstirap ve zor hastalığa dâcâr olduktan sonra Allah'ın inayetiyle hayatta kalan kimselerin hikâyeleri.
11. Bap: Allah'ın hidayet etmesi ve yardımıyla doğru yolu bulan kimselerin hikâyeleri.
12. Bap: Tehlike ve korku sebebiyle saklanma zorunluluğu içinde olan kimselerin korkularının güven ve mutluluğa dönüşmesi konulu hikâyeler.
13. Bap: Aşk derdine düşen kimselerin hâllerini anlatan hikâyeler.

Dehistanî'ye ait Farsça Ferec Ba'de's-Şidde nüshası, Arapçadan tercüme edilmiş olmasına rağmen hikâyelerde yer alan kişiler ve kahramanlar bazen İran kültürüne özgü özelliklere bürünmüş bazen de isim değiştirmiştir. Kitapta yer alan hikâyelerde kişiler isim değiştirirse de hikâyelerin aslına sâdik kalınmıştır. Hikâyelerin bazılarında mekân ve zaman bildiren unsurlar olmasına karşın bazılarında zaman ve mekân unsurları belirsiz olarak kullanılmıştır. Hikâyelerde zaman unsuru; devrin yöneticileri, halifeleri, din büyüklerinin isimleri aracılığıyla okuyucuya hissettirilmiştir. Nüshada yer alan pek çok hikâyeye Kuran-ı Kerim'de yer alan ayet veya surelerin okunması, sadaka verilmesi, içten yapılan dualar, rüyaların geleceğe işaret etmesi ile zorluklardan kurtulan kimselerin sergüzeştlerini aktarmaktadır. Dehistanî vermek istediği nasihati hikâyenin sonunda okuyucuya aktarmaktadır (Nabilo & Âbâdî, 1989, s. 126-127).

3. TÜRK EDEBİ SAHASINDA EL-FEREC BA'DE'S-ŞİDDE

Türkçe Ferec Ba'de's-Şidde eserlerinin kütüphanelerde kayıtlı nüshaları ve istinsah tarihleri doğrultusunda Türk edebiyatında bu eserlerin 15. yüzyıl itibari ile görüldüğü ve Türkçe Ferec külliyatlarının günümüzdeki en eski nüshasının Hicri 898 (Miladi 1492) tarihinde istinsah edildiği bilgisi aktarılmaktadır (Adalar Subaşı, 2016, s. 13). Türkiye'de bu konu üzerindeki ilk ciddi çalışmayı yapan Kurgan (1945), yayımlanmış olduğu makalesinde Türkçe El-Ferec Ba'de's-Şidde hakkında geniş bilgiye yer vermiş ve Türkçe El-Ferec Ba'de's-Şidde'nin farklı kütüphanelerdeki 7 adet nüshasına yönelik bir liste oluşturmuştur. Listede yer alan eserler aşağıda sıralanmıştır:

1. İstanbul, Murat Molla Kütüphanesi, No: 1173, İstinsah Tarihi: 898-1492.
2. İstanbul Süleymaniye- Lâleli Kütüphanesi, No: 1698, İstinsah Tarihi: Yok.

3. Fatih- (Cami) Kütüphanesi, No: 3716, İstinsah Tarihi: 972- 1564.
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 284, İstinsah Tarihi: Yok.
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 460, İstinsah Tarihi: 953- 1546.
6. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 1194, İstinsah Tarihi: Yok.
7. Ankara Türk Dil Tarihi Kütüphanesi, No: 6118/ 6725, İstinsah Tarihi: Yok.

Seyidoğlu ve Yavuz, bu listeye tespit ettikleri 4 nüshayı daha eklemişlerdir. İlgili dört nüsha şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi, Molla Murat Kitaplığı 1173 numarada kayıtlı 898/ 1492 tarihinde istinsah edilen Hamidiye Nüshası, 983 / 1575 tarihinde istinsah edilen 3719 numara ile kayıtlı Fatih Nüshası, 3384 numara ile kayıtlı 933/ 1526 tarihinde istinsah edilen Ayasofya Nüshası, Âgah Sırrı kitapları arasında 94 numarada bulunan Özege Nüshası (1990, s. 7). Yavuz, 1994 yılında Ferec Ba'de's-Şidde'nin iki hikâyesi üzerine yayımladığı gramer çalışmasında, Konya İzzet Koyunoğlu Kitaplığı'na 94 numara ile kayıtlı bulunan yeni bir Türkçe Ferec Ba'de's-Şidde nüshasını tespit etmiş ve nüshayı bilim dünyasına tanıtmıştır.

Kavruk, Çaldak ve Yoldaş yukarıda belirtilen Türkçe Ferec Ba'de's-Şidde'lerin dışında üç ayrı külliyyatın bulunduğunu belirterek bunları aşağıdaki şekilde sıralamıştır (2000, s. VII-VIII):

1. Lutfullah bin Hasanü't-Tokadî (Molla Lutfi)'nin Tenûhî'den veya Ebi'd-Dünya'dan tercüme ettiği 14 baptan oluşan tercüme.
2. Farsçadan Kasım bin Mehmed tarafından çevrildiği tahmin edilen ancak hangi eser ve yazardan çeviri yapıldığı bilinmeyen 42 hikâyelik metin.
3. Mehmed bin Ömer El-Halebî tarafından Sultan II. Murat adına Tenûhî'den tercüme edilmiş ve 13 baptan oluşan eser.

Yukarıda belirtilen Türkçe El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâye külliyyatları hakkında pek çok çalışma yapılmış ve eserin farklı nüshaları ortaya konmuştur. Kâtip Çelebi'nin, Lutfullah bin Hasanü't-Tokadî (Molla Lutfi)'nin Tenûhî'den tercüme ettiğini söylediği eserin nüshası günümüzde bilinmemektedir (Gökyay & Özen, 2005, s. 257). Kurgan, bazı kütüphanelerdeki kataloglarda Molla Lutfi'ye isnat edilen bu isimdeki bir metnin ona ait olmadığını ifade etmektedir (1945, s. 363-366).

Deveci (2007), Ferec Ba'de's-Şidde, Süleymaniye Kütüphanesi, Murat Molla Kitaplığı, 1173 numarada kayıtlı (Hamidiye) nüshasının ilk sekiz hikâyesi üzerine yaptığı çalışmada, 42 hikâyeyi ihtiva eden, 200 varaktan oluşan eserin müstensihinin Kâsım bin Mehmed olabileceği bilgisini vermektedir. 1173 numarada kayıtlı (Hamidiye) nüshası, üzerine

araştırma yapılan en eski tarihli Türkçe El-Ferec Ba'de's-Şidde'dir (Doğan, 2013, s. 23-24). Alkayış ve Doğan (2011), Süleymaniye-Hamidiye ve Süleymaniye-Fatih nüshalarının çeviri yazılı metinlerini kullanarak, ayrıca Doğan'ın kendi hazırladığı "El-Ferec Ba'de's-Şidde'de Birleşik Filler" adlı yüksek lisans tezinden hareketle ilgili nüshalarda geçen deyimler üzerine bir makale hazırlamışlardır. Bu makalede alfabetik biçimde sıralanan deyimlerin kaynak dillerini ifade ederek deyimlerin içinde geçtikleri cilt ve sayfa numaralarını, günümüz Türkçesindeki neye karşılık geldiklerini belirtmişlerdir.

Akyol (2008), Kasım bin Mehmed tarafından tercüme edilen 42 hikâyelik metne ait Abdü'l-azîz Cevherî, Fazlu'llah, Bennâ Hikâyelerinin çeviri yazısını yapmış, üç hikâyeyi şekil bilgisi açısından incelemiş ve dizin oluşturmuştur.

4. ÇALIŞMANIN AMACI

Klasik Türk edebiyatı sahasında El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâye külliyyatının birçok nüshası incelenerek değerlendirme ve tez oluşturulmuştur. Yapılan araştırmalar neticesinde Mehmed bin Ömer El-Halebî tarafından Sultan II. Murat'a sunulmak üzere Tenûhî'den tercüme edilmiş ve 13 baptan oluşan El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâye külliyyatının incelenmediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda makalede El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâye külliyyatından olan Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. 383 nolu Nüshasını ayrıntılı olarak incelemek amacıyla aşağıdaki problem cümlelerine yanıt aranmıştır:

i) Nüshanın temel yapısı nedir?

ii) Nüshanın çerçeve hikâyeleri nelerdir ve nüsha kaç hikâyeden oluşmaktadır?

iii) Nüshadaki hikâyelerin konuları nelerdir ve hikâyelerdeki olay örgüsü nasıl oluşturulmuştur?

iv) Nüshadaki hikâyelerde zaman ögesi nasıl işlenmiştir?

v) Nüshada yer alan hikâyelerde mekân ögesi nerelerdir ve nasıl işlenmiştir?

vi) Nüshadaki hikâyelerin şahıs kadrosu kimlerdir?

vii) Nüshadaki hikâyelerin dil ve anlatım özellikleri nedir?

5. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak yapılandırılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2005, s. 187).

5.1. Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri, 15. yüzyılda Mehmed bin Ömer El-Halebî tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilen El-Ferec Ba'de's-Şidde isimli eserin Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. 383 nolu nüshasından yararlanılarak elde edilmiştir. Araştırma kapsamında önce çeviri yazısı yapılan nüshanın daha sonra incelenmesine geçilmiştir. Eserin metin içi çevirisi yapılırken Arapça ve Farsça kelimelere müdahale edilmemiş, Türkçe kelimelerin mevcut dönemdeki kullanımı esas alınmıştır. Çeviri yazı aşamasının tamamlanmasından sonra mevcut içerik, cevap aranacak alt problem cümleleri doğrultusunda kategorilere ayrılarak incelenmiştir.

5.2. Verilerin Analizi

Veriler, betimsel analiz tekniğine göre incelenmiştir. Betimsel analiz tekniğinde, verilerin belirlenen temalar ile başlıklara göre özetlenmesi ve yorumlanması söz konusudur (Yıldırım & Şimşek, 2005, s. 224). Bu çalışmada El-Ferec Ba'de's-Şidde isimli eserin Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. 383 nolu Nüshası, araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak belirlenen temalar doğrultusunda incelenmiş daha sonra elde edilen veriler betimlenerek analiz edilmiştir.

5.3. El-Ferec Ba'de's-Şidde Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) 383 Nolu Nüsha Hakkında

Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. 383 nolu Nüsha, 183 varaktan oluşmaktadır. Her sayfada 23 satır bulunmakta olup bazı sayfalarda derkenar bulunması nedeniyle satır numaraları değişiklik göstermektedir. İlgili nüshanın 149-b, 150-a, 152-b, 153-a, 163-b, 164-a, 171-b, 172-a, 175-b, 176-a, 176-b, 177-a sayfaları eksik ve 166-b, 167-a sayfalarının ilk on satırının silik olması nedeniyle bu sayfaların çeviri yazısı yapılamamıştır. Metinde kullanılan yazı, kişisel bir ri'ka türü olup genel olarak okunaklıdır. Ayrıca eserin 1-a nolu sayfasında farklı bir el yazısıyla “Bir kimsenüñ dişi ağırsa şekerli tereyağı döküp suyumu çıkarup ağızda tutalar be-her ‘âlîl diş ağrısını kese mücerredür gaflet olunmaya” ifadesi yer almakta olup bu ibarenin esere sonradan eklenmiş olabileceği düşünülmektedir.

Eserin başında yer alan ve bapların ana temasını veren çerçeve hikâyelerin listelendiği fihrist bölümünde, bapların (bölüm) numaralandırılması işleminde Farsça kullanılmıştır (bâb-ı düvvüm, bâb-ı sevvüm vb.). Çerçeve hikâyeler içinde yer alan hikâye numaraları Arapça olarak verilmiştir. Numaralandırılan bapların ana izleği, bap numarasından sonra verilmiş olup bu çerçeve hikâyelerin içinde yer alan izleğe bağlı hikâyeler, numaralar verilerek anlatılmıştır. Hikâyeler içerisinde yer alan şiir ve dualar, “şi’ir”, “ed-du’â” denildikten sonra harekeli olarak verilmiştir. El-Ferec Ba’de’ş-Şidde hikâye külliyyatında verilmek istenen fikirler, eserin temel çatısını teşkil eden çerçeve hikâyelere bağlı oluşturulan alt hikâyecikler ile aktarılmıştır.

5.4. El-Ferec Ba’de’ş-Şidde Mütercimi Ömer El-Halebî Hakkında

Hayatı ve ilmî kişiliği ile ilgili sınırlı bilgiye sahip olduğumuz Mehmed bin Ömer El-Halebî, El-Ferec Ba’de’ş-Şidde adlı eserini II. Murat’a sunmuştur. Bu bilgi ışığında yazarın II. Murad (1421-1451) döneminde yaşadığı ve eser verdiği anlaşılmaktadır. Önder, Ömer El-Halebî hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: “Edirne’nin fethiyle birlikte, Edirne Ayasofya Kilisesi I. Murad zamanında camiye çevrilmiştir... Sultan II. Murad zamanında bu kilisenin yanına medrese eklenmiş, Mehmed bin Ömer El-Halebî bu medreseye müderris tayin edilmiştir. Bundan sonra Ayasofya Kilisesi, Halebî Camii olarak tanınmıştır” (2002, s. 22). Bu bilgi doğrultusunda Mehmed bin Ömer El-Halebî’nin ilmiye sınıfına mensup bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

6. BULGULAR

Bu bölümde, El-Ferec Ba’de’ş-Şidde isimli eserin Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. 383 nolu Nüshası; temel yapı, çerçeve hikâyeler, hikâyelerin konusu ve olay örgüsü, hikâyelerin zamanı, hikâyelerin mekânı, hikâyelerin şahıs kadrosu, hikâyelerin dil ve anlatım özellikleri temel başlıkları kapsamında incelenmiş, elde edilen bilgilerin bir kısmı tablo halinde verilmiş ve ulaşılan bulgular sunulmuştur.

6.1. El-Ferec Ba’de’ş-Şidde Külliyyatının Temel Yapısı

Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale)’sine kayıtlı Ferec nüshası 13 bap (bölüm, çerçeve hikâye) içerisinde yer alan 168 hikâyeden oluşmaktadır. Eser, Ömer El-Halebî tarafından Sultan bin Murad bin Bâyezid Han’a (II. Murat) Farsça’dan tercüme edilerek sunulmuştur. Eserin II. Murat’a sunulduğu bilgisine, peygambere ve devlet büyüklerine yapılan methiye bölümde Sultan bin Murad bin Bâyezid Han’a övgü yapılması dolayısıyla

ulaşmıştır. Eserin mütercimi olan Ömer El-Halebî, *sebeb-i telif* kısmında Kitâb-ı Ferec Ba'de's-Şidde'yi, Farsçadan Türkçeye tüm halka fayda sağlaması amacıyla padişah II. Murat'ın isteği üzerine tercüme ettiğini aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

Hususan bu 'asr-ı sultân-ı a'zam hakan-ı mu'azzam mâlik-i rikâbü'l-ümem (4) fâtih-i ebvâbü'l-kerem kâsır-ı rikâbü'l-müşrikîn nâsib-i râyâti'l-müvvhidin (5) ma'denü'l-lutfi ve'l-atâ kenzü'l-'izzi ve'l-'ulâ el-gâzi fî-sebil'illâhi'l-mücâhidi (6) li-i'lâ'i kelime'ti'llâh sultân bin sultân Murâd bin Mehmed bin Bâyezîd Hân...fârigü'l-bâl eyledi. Sebeb-i te'lif...Mehmed bin Ömer El-Halebi eydür: çün Kitâb-ı Ferec Ba'de's-Şidde cümle-i kütübdendir ki fâyidesi şamil ve âbidesi kâmindür ... pâdşâh-ı sâhib-kırân ve sultân-ı kâm-rân² bu bendeye işâret eyledi ki Fârisî dilinden Türkiyye nakl eyleyem ve tâ fâyidesi cemî halka âmm ola... (Alparslan, 2016, s. 172).

Mehmed bin Ömer El-Halebi, kitabının ismini ve kaç bölümden oluştuğunu *fihristü'l-ebvâb bâb-ı evvel* bölümünden hemen önce şu şekilde ifade etmiştir:

...bu kitâb tercemetü'l Ferec Ba'de's-Şidde (6) bi'd-dayyika ile tesmiye olındı ve mecmû'ısı on üç bâba müştemeldür... (Alparslan, 2016, s. 173).

Açıklamalar bağlamında eserin, *Kitâb-ı Tercemetü'l Ferec Ba'de's-Şidde bi'd-dayyika* ismi ile halka faydalı olması amacıyla didaktik biçimde kaleme alındığı söylenebilmektedir. Eserde yer alan hikâyelerin her birin ilk cümlesinde hikâyelerin râvîlerine yönelik bilgiler hikâye numaralandırılmasından sonra verilmiştir.

6.2. El-Ferec Ba'de's-Şidde Çerçeve Hikâyeleri

Çerçeve hikâye tekniğiyle yani hikâye içinde hikâye anlatma metoduyla kaleme alınan El-Ferec Ba'de's-Şidde 'ye ait çerçeve hikâyeler, ana konular ve hikâye sayıları Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1. El-Ferec Ba'de's-Şidde Çerçeve Hikâyeleri ve Konu Dağılımı

Bölüm	Çerçeve Hikâyenin Ana konusu	Hikâye Sayısı
1. Bap	Peygamberlerin başına gelen musibetler ve Kurân-ı Kerim'deki kıssaları	8
2. Bap	Üç gencin halis amellerini Allah'a arz ederek mağaradan kurtulması	1
3. Bap	Makbul dua ve iyi fal neticesinde sıkıntıdan kurtulma	30

² Eserin methiye kısmında Sultan II. Murat'ın ismi anıldığından sonraki bölümlerde övgü ifadeleri ile şahsına işâret edilmiştir.

4. Bap	Padişah gazabına uğrayan kimselerin doğru sözlü olmaları sonucu kurtulması	10
5. Bap	Hapse düşmüş kişilerin itikatları ve Allah'ın yardımı sebebiyle kurtuluşları	23
6. Bap	Türlü mihnetlere maruz kalmış kişilerin gördükleri rüya neticesinde kurtuluşa ermeleri	16
7. Bap	Sıkıntıya düşmüş kimselerin bilmedikleri insanların eliyle ummadıkları yerden yardım görmeleri ve feraha ermeleri	27
8. Bap	Öldürülmek üzere iken kurtulan kişilerin başından geçen sergüzeşter	8
9. Bap	Vahşi hayvanların saldırısı neticesinde hayattan ümidini kesmiş kimselerin ölümden kurtuluşu	11
10. Bap	Yakalandıkları amansız hastalıktan şifa bulan kimselerin başından geçenler	7
11. Bap	Harami ve hırsızlara malını kaptıran kişilerin kaybettikleri mallarını Allah'ın yardımıyla geri almaları	8
12. Bap	Büyük bir korkuya sonrası insanların feraha ulaşmaları	8
13. Bap	Aşk derdine düşen kimselerin çektikleri mihnetler sonrasında muratlarına ermeleri	11
Toplam		168

Yukarıda görüldüğü üzere her bölüm, çerçeve hikâye kapsamında anlatılan alt hikâyelerden meydana gelmektedir. Tablo 1 incelendiğinde, Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) Ancien Fonds. 383 nolu nüsha, 13 çerçeve hikâye içinde toplamda 168 adet hikâyeden oluşmaktadır. Çerçeve hikâye başlıklarına göre hikâyelerin sayı dağılımına bakıldığında, en yüksek hikâye sayısı; makbul dua sonrası kurtuluşa erme (3. Bap, 30 adet), sıkıntıya düşmüş kimselerin bilmedikleri insanların eliyle ummadıkları yerden yardım görmeleri ve feraha ermeleri (7. Bap, 27 adet), hapse düşmüş kişilerin itikatları ve Allah'ın yardımı sebebiyle kurtuluşları (5. Bap, 23 adet), türlü mihnetlere maruz kalmış kişilerin gördükleri rüya neticesinde kurtuluşa ermeleri (6. Bap, 16 adet) konularında verilmiştir. Bu bağlamda eserin Farsçadan Türkçeye tercüme oluşu göz önünde bulundurulduğunda Fars ve Türk edebiyatında bu konulara önem verildiği bilgisine söylenebilir.

Eserin birinci babında mukaddes kitapta bahsi geçen belaya maruz kalmış, musibete tutulmuş kavimlerin bu sıkıntı ve bela halinde Allah'ın lütfuyla ve keremiyle nasıl kederden, darlıktan sonra sevinç buldukları ve güç durumlarının kolaylığa, gamlarının sevince dönüştüğünü nakleden hikâyeler yer alır. Bu hikâyelere numara verilmeden birbirleriyle ilgili olanların rivayetler şeklinde sıralanması bu babın bir bütün olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Babın hikâyelerinin içerik bakımından sıralanışına aşağıda yer verilmiştir.

Birinci bapta yer alan hikâyeler, numaralandırma yapılmaksızın bütünlük arz eder biçimde kaleme alınmıştır. Bu bağlamda ilkin Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen belaya maruz kalmış olan peygamberlerin kıssalarına yer verilir. Devamında sıkıntı ve keder çekenlerin en sonuncusu

ve bütünleştiricisi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v), Ebû Talip'in yetimi iken Allah'a yakınlaştırılması, İnşirah suresinin bir zorluktan sonra mutlaka iki kolaylığın geleceği müjdesinin verilmesi anlatılır. Ardından Hasan-ı Basri'den rivayetle bir Ferec duası verilir. İkinci olarak İnsanlığın yaratılışında öncü peygamber olan Hz. Âdem'in cennetten kovuluşu, Hz. Havva'nın firakını çekişi ve affedilişi anlatılır. Son olarak Nuh peygamberin çocuklarından olan Hz. İbrahim'in ateşe atılışı, ateşin gül bahçesine dönüşmesi, Lut peygamberin kavminin azgınlıkları sebebiyle yok edilişi, Hz. Lut'un kurtuluşu, Yakup peygamberin oğlu Yusuf'un hasretinden kör oluşu, Hz. Yusuf'un kardeşlerince kuyuya atılışı, Hz. Yusuf'un Mısır'a melik oluşu, Hz. Yunus'un balık karnına hapsoluşundan sonra kurtuluşa ermesi, Hz. Musa'nın firavun elinden çektiği sıkıntılardan necat buluşu ele alınır. Kutsal kitaplardaki tahkiye unsuru barındıran anlatımların bu bölüme alınması hikâyelerin kaynağının sağlamlığına vurgu yapmak için önemli bir tercihtir. Son nebi olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "Hiçbir nebi benim incindiğim gibi incinmedi." hadis-i şerifine dikkat çekilerek kutsal kaynaklı hikâyelere son verilir. Bu anlatımlar ardından çeşitli rivayetlere dayanan hikâyeler numara verilmeden sıralanır.

İkinci bapta, İsrailoğullarından üç kişinin yağmurdan sonra oluşan selden kurtulmak için sığındıkları mağarada halis ammelerini Allah'a sunmaları ve başlarına gelen bir musibetten kurtuluşlarını ihtiva eden bir hikâyeye yer verildikten sonra Hz. Peygamberin (s.a.v.) ashabına belalar karşısında okunması gereken duaları öğretmesi konu edilir.

Üçüncü bapta yer alan otuz hikâyede, iyi fal, söz ve dua ile çektikleri mihnetlerin nimete dönüşmesini yaşayan bir cemaatin başından geçen olaylar anlatılır.

Dördüncü baptaki on hikâyede, padişahın gazabına uğrayan kimselerin, doğru söz ve nasihatle uğradıkları gazabı şefkate çevirip kötülükleri defetmeleri anlatılır.

Beşinci bapta yer alan yirmi üç hikâyede, değişik nedenlerden dolayı hapse düşüp Allah'ın yardımıyla kurtulan kimselerin olayları anlatılır.

Altıncı baptaki on altı hikâyede, şiddet ve mihnetlere yakalanan kimselerin iyi düş ve sadık rüya sebebiyle bu gamlı hallerinden kurtulmaları ve üzüntülerinin sevince dönüşmesi anlatılır.

Yedinci bapta yer alan yirmi yedi hikâyede, korkunç hadiseler ve yoksulluğa müptela kimselerin ummadıkları yerden, bilmedikleri kişi eliyle kurtuluşa ermelerinin hikâyeleri yer almaktadır.

Sekizinci baptaki sekiz hikâyede, kati olarak ölüme yaklaşan kimselerin ölümü muhakkak bildikleri zamanda kurtuluşa ermeleri anlatılır. Bu bapta Tenûhi'den aktarılan hikâyeler de yer almaktadır.

Dokuzuncu bapta yer alan on bir hikâyede, helak edici bir hayvanı gören ve hayatlarından ümit kesen kimselerin türlü sebeplerle kurtuluşa ermeleri anlatılır. Bu bapta Tenûhi'den aktarılan hikâyeler bulunmaktadır.

Onuncu baptaki yedi hikâyede, hastalığa yakalanmış kimselerin hayattan ümitlerini kesmelerinin ardından Allah'ın lütfuyla sıhhat bulmaları anlatılır. Ayrıca bu bapta müellifin kendisinin aktardığı hikâyeler yer almaktadır.

On birinci bapta yer alan sekiz hikâyede, hırsızların ve yol kesen haydutların istilalarıyla malları ve davarları talan edilip soyulmuş kimselerin Allah'ın lütfuyla kurtuluşa ermeleri anlatılır.

On ikinci bapta yer alan sekiz hikâyede, yedi hikâyede, korkudan gizlenmiş kimselere Hakk Teâlâ'nın kurtuluş nasip etmesi anlatılır.

On üçüncü baptaki on bir hikâyede, aşk derdine düşen kimselerin çektikleri mihnetler sonrasında muratlarına ermeleri anlatılır.

Paris nüshasının bap içerikleri ile Tenuhi'ye ait Arapça Ferec Ba'de's-Şidde bapları karşılaştırıldığında 1, 10, 11 ve 13. bapların ortak konulara sahip olduğu tespit edilmiştir. Paris nüshasının bap içerikleri ile Dehistani'nin Fars edebiyatı içinde ortaya koyduğu eserin bapları karşılaştırıldığında tüm bapların ortak olduğu görülmüştür.

6.3. El-Ferec Ba'de's-Şidde Külliyatında Yer Alan Hikâyelerin Konusu ve Olay Örgüsü

İslâm dini inanışları çerçevesinde başa gelen sıkıntı ve musibetin Allah tarafından kulun denenmesi için verildiğine, vakti gelince çekilen mihnet ve sıkıntıların yerini feraha bırakacağına yönelik düşünce El-Ferec Ba'de's-Şidde türünde yazılan Arapça, Farsça ve Türkçe eserlerin tümünde ele alınan temel konusudur.

Eserin isminden de anlaşılacağı üzere çeşitli musibetler ve mihnetlere yakalanan topluluklar veya kişiler farklı vesilelerle belalardan kurtuluşa erer. Çekilen sıkıntı ve mihnetlerden sonra türlü vesilelerle feraha erme, eserin ana konusunu oluşturmaktadır. Belalardan kurtuluşa erme ana konusu çerçevesinde oluşturulan El-Ferec Ba'de's-Şidde'de tarihte yaşadığı bilinen

gerçek kişilerin hayatından kaynaklı gerçek hikâyelere, ahlaki bir öğretiyi telkin için olağan üstü varlıklar, kuvvetler arasında meydana gelen hikâyelere ve dini kaynaklı Kurân-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssalarına yer verilmiştir.

Hikâye külliyyatlarının çevirileri, toplumlar arası kültür alışverişinde önemli bir yere sahiptir. Eserin hikâye konuları ve olay örgüsü incelendiğinde Arap, İran coğrafyasındaki pek çok toplumsal unsurun ve yaşayış biçiminin eserde ele alındığı görülmektedir. Örneğin, sokaklarda çekirge büryanının satılması, bedeviler arasında yılan yemeğinin itibar görmesi, yatalak hastaların tedavisini akrep gibi zehirli hayvan ısırması ile iyileşebileceği, bir kabileye girildiğinde merhamet dilemek için kabile ulusunun eteğine yapışılması, zengin kimselerin iştret sofralarına düşkünlüğü, çöl coğrafyasında aslan gibi yırtıcı hayvanlara karşı savaşta dikkat edilmesi gerekenler vb. birçok kültürel öge eserde yer almaktadır. Kültürel öğeler bağlamında seçilen konular dini ve ahlaki olup bu konular şunlardır: Aşk, devlet büyüklerinin gazabına uğrama, devlet büyükleri ile yakın bulunmanın vereceği meşakkatler, hastalıktan şifa bulma, vahşi hayvan ve haramilerin saldırısına uğrama, ölüme yaklaştıran korku, iştret meclislerindeki musibetler, makbul dua, doğru ve fasih söz söyleme, verilen söze sadakat, Allah'a tevekkül, sahih rüyalar, hâzık (usta) hekimlere yakın yerde bulunmanın faydası, İslam dininde Allah'ın haram kıldığı bazı hal, hareket, yaşam biçiminin ve ahlakın sebep olacağı felaketler. Birçok hikâyenin etkisini artırmak amacıyla insanların düştükleri kötü durumlardan kurtulabilmesi için dini reçete niteliğinde dualar ve hadisler hikâyelere ilave edilmiştir.

Eserde birden fazla olayın yer aldığı çerçeve hikâyeler kapsamında her olay, merkezdeki hikâyeyi destekler nitelikte oluşturulmuştur. Böylelikle çerçeve hikâyedeki ana fikir desteklenerek pekiştirilmiş, bütün hikâyelerdeki olaylar ortak bir nokta dolayısıyla kesişmiştir. Ayrıca her hikâyenin sonunda yer alan "fasl" başlığında hikâyenin faydasına, kıssadan hissesine, çıkarılacak derslere ve öğütlere yer verilmiş dinleyici/okuyucu hikâyedeki olumsuz durumlara karşı uyarılmıştır.

6.4. El-Ferec Ba'de's-Şidde Külliyyatında Yer Alan Hikâyelerin Zamanı

Masalımsı niteliklere sahip hikâye külliyyatlarında anlatılan olaylar belirli bir zamana bağlanarak anlatılabildiği gibi olayın başladığı, geliştiği ve bittiği bir zaman dilimi verilmeden de anlatım yapılabilmektedir. El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinin konusuna ve yapısına göre zaman mefhumu değişiklik göstermektedir. Konusu gerçek yaşamdan veya tarihten alan hikâyelerde zaman, dönem veya devir olarak belirtilmektedir. Özellikle uyarılma hikâyelerde *Hz. Muhammed (s.a.v) zamanı*, *Harun Reşit*, *Me'mun*, *Mütevekkil*, *Mu'temed*, *Haccac*,

Mu'tasım, Muvaffak, Vâsık, Velîd, Hârûn er-Reşîd, Me'mûn, Hişâm b. 'Abdûlmelik, Mu'tez, Mansûr, Muktedir devri şeklindeki göndermeler aracılığıyla zamana işaret edilmiştir.

Hikâye konusu olağanüstü olaylardan oluşan veya sıradan insanların başından geçen gündelik vakaların, durumların anlatıldığı hikâyelerde zaman kavramı yalnızca belli ifadeler üzerinden okuyucuya/dinleyiciye hissettirilmiştir. Bu bağlamda ilgili külliyattaki hikâyelerin çoğunda zaman belirtilmemiş olup hikâyelerdeki zaman kavramı; *bir vakit, ol zamanda, ol vakitte, bir gün, bir gece, bâzar- ı rüzgârda* gibi ibareler aracılığıyla masal anlatımına benzer biçimde ifade edilmiştir.

6.5. El-Ferec Ba'de's-Şidde Külliyyatında Yer Alan Hikâyelerin Mekânı

Hikâye edici metinlerin temel unsurlarından olan ve olayların mantıki çerçevede sunulmasını sağlayan unsurlardan biri mekândır. El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinde mekân, oldukça geniş bir coğrafya üzerinden aktarılmıştır. Hikâyelerdeki olayların bir kısmı bilinen ülke, şehir ve bölgelerde meydana gelirken bir kısmı da nerede olduğu bilinmeyen yerlerde gerçekleşmiştir. Bilinen mekân örnekleri Mısır, Mekke, Hicaz, Yemen, Basra, Bağdat, Kâbe, Taif, Dımışk, Deylem, Kufe, Taberistan, Horasan, Musul, Halep Şiraz, Şam, Azerbaycan, Gürd, Çin, Hint diyarı, Sin, Ahvaz, Mâverâünnehir gibi ülke, şehir ve bölgelerdir. Bunların dışında özellikle dev, ejderha, peri gibi olağanüstü varlıkların odak noktada olduğu, gündelik yaşam içinde vuku bulan olayların yer aldığı hikâyelerde olayların geçtiği yerler; nerede olduğu bilinmeyen çöller, diyarlar, adalar, deryalar, dağlar, mağaralar olarak ifade edilmiştir.

Eserde, iç ve dış mekân olarak belirtilen yerlere ait ayrıntılı tasvir yapılmamıştır. Hikâyelerde doğaüstü olayın ya da olayların gerçekleştiği alanlar kurmaca bir dünyaya aitken; dini, tarihi gerçekliği bulunan yaşanmış ya da yaşanması mümkün vakaların gerçekleştiği yerler genel olarak Doğu şehir ve ülkeleridir.

6.6. El-Ferec Ba'de's-Şidde Külliyyatında Yer Alan Hikâyelerin Şahıs Kadrosu

Hikâyeler; zahmet ve güçlük uçurumlarında olan, hapse düşmüş, padişah gazabına uğramış, ölümle burun buruna gelmiş, vahşi hayvanlarla karşılaşmış, yol kesen haydutların istilalarıyla mallarını kaybetmiş, hastalığa müptela olmuş, aşk acısı çekmiş kimselerin Kurân-ı Kerim ayetlerinin uğuruyla, doğru ve fesahatle söz söylemeleriyle, inançlarıyla, doğru söz ile padişahlara nasihat etmeleriyle, sadık rüyalarda görülen tavsiyelere uymalarıyla, ummadıkları yerden bilmedikleri kişilerin elleriyle kurtuluşa ve feraha kavuşan karakterler etrafında oluşturulmuştur. Hikâyelerdeki şahıs kadrosu peygamber, sahabe, sultan, şehzade, kadı,

halife, hatun gibi din ve devlet büyüklerinin yanı sıra toplumun farklı tabakalarından olan hekim, asker, esnaf, pazarcı, esir, cariyeye, küçük yaştaki oğlanlar, hırsızlar, yan kesiciler, şarkıcılar, sâzendeler, kunduracılar, gemi tayfaları, amansız hastalığa yakalanmış köylüler, cariyeler, mahkûmlar, katiller, sarhoşlar, haramiler vb. kişilerden oluşmaktadır. Ayrıca bazı hikâyelerde masallarda yer alan cin, peri, insan yiyen dev, ejderha gibi fantastik kahramanlara da yer verilmiştir.

6.7. El-Ferec Ba'de's-Şidde Külliyyatında Yer Alan Hikâyelerin Dil ve Anlatım Özellikleri

Her metin; düzeni, teması, biçimi, ifade ve üslubuyla kendi içinde anlamı olan organik bir bütünü ifade etmektedir. El-Ferec Ba'de's-Şidde'nin Paris Nüshası, meydana getirildiği Arap ve İran coğrafyasının dil özellikleri yanında çeviri yoluyla yer aldığı Klasik Türk edebiyatı sahasının da dil özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır. Halk kitlelerini eğitmek ve eğlendirmek gayesi ile tertip edilen bu eserde dil, halkın anlayabileceği sade bir Türkçedir.

Eserin giriş kısmında ve methiyelerde; mütercimim sanatını göstermek maksadıyla süslü bir dile yöneldiği, tekrarlar, bağlı veya içi içe birleşik cümleleri kullandığı, Arapça, Farsça terkiplere çokça yer verdiği fakat halkı bilgilendirme ve öğüt verme amacının güdüldüğü olaya dayalı hikâye metinlerinde anlaşılır bir dil tercih ettiği görülmüştür. Genel olarak eserin düşünce dünyası hakkında ipucu veren kelimeler Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdir. Eserin önce Arapça yazılmasının ardından Farsçaya tercüme edilmesi daha sonra Türkçeye kazandırılması Mehmed b. Ömer El-Halebî'nin eserde Arapça ve Farsça kelimelere ağırlık vermesini olağan kılmaktadır. Eserde, okuyucuların zorlanacağı kelimeler ve hikâyelerden çıkarılacak sonuçlar için yönlendirici unsur sayılan Arapça dualar, şiirler ve özel isimler harekeli olarak kaleme alınmıştır. Klasik Doğu hikâyeleri ile Arap edebiyatının etkisiyle yazılmış olan hikâyelerde dil süslü ve orta nesrin özelliklerini gösterirken; bazı hikâyelerde, kimi zaman argo ve müstehcen tabirlere de yer verilmiştir. Hikâyelerde ayet ve hadislerden iktibaslar yapılmış, hikâyenin etkisini artıracak dua ve şiir metinlerine yer verilmiştir. Hikâyeler içinde bulunan Arapça, Farsça manzum veya mensur kısımların Türkçe anlamlarına "ya'ni, et-terceme" denildikten sonra yer verilmiştir. Eserde deyim ve atasözleri de sıkça kullanılmıştır. Çalışmamıza esas olan metinde yer isimleri, özel isimler gibi okunmasında ikilik oluşabilecek kelimeler, şiirler ve Arapça dualar harekeli olarak kaleme alınmıştır. Eserde pek çok kelime ve ek, standart bir şekilde yazılırken farklı yazım şekillerine sahip kelime ve eklerle de karşılaşmak mümkündür. Bu durum Eski Anadolu Türkçesindeki farklı

yazım geleneklerinin varlığına işaretir. Aynı döneme ait birçok eserde bu çeşitlilik söz konusudur.

SONUÇ

Tüm kültürlerde çok önemli bir yere sahip olan hikâye, yüzyıllar boyunca dünyanın değişik yerlerinde birbirinden farklı dillere sahip insanların ortak duygu ve düşünceleri naklettikleri temel araçlardan biri olmuştur. Anlatılan ve yazılanlar genel olarak benzerlik gösterse de her bir hikâye içine doğduğu toplumun sosyal, kültürel, tarihsel izlerini taşımıştır. Oluşumu asırlar süren Klasik Türk edebiyatı hikâye hazinesi içinde tercüme, telif, adaptasyon pek çok eser bulunmaktadır. Başka edebiyat sahalarından çeviri yoluyla edebiyatımıza giren eserler, Türk İslam geleneği içinde işlenerek kültürümüzün parçaları haline gelmişlerdir.

Bu çalışmada, mensur hikâye geleneği içerisinde tercüme yoluyla Arapçadan Farsçaya, Farsçadan Türkçeye aktarılmış olan El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâye külliyyatının Paris Milli Kütüphane (Bibliothèque Nationale) 383 nolu nüshası incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde eserin, ilmiye sınıfına mensup Mehmed bin Ömer El-Halebî tarafından tercüme edilerek Sultan II. Murat'a sunulduğu tespit edilmiştir. Mehmed bin Ömer El-Halebî Tenûhî'nin eserinden tercüme ettiği aktarılan El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâye külliyyatı; oluşturulduğu dönemin dini, tarihi, sosyal, toplumsal özelliklerini barındıran, Klasik edebiyatın nesir alanında sahip olduğu özellikleri ortaya çıkarmamızı sağlayacak önemli eserlerdendir. El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyeleri, mensur hikâye yapısından modern hikâye yapısına geçiş aşamasında önemli bir safha olarak değerlendirilmelidir. İncelemesini yapmış olduğumuz eserde, farklı özellikleri barındıran hikâyeler, çerçeve hikâye yöntemi ile bir çatı altında toplamıştır. Eserdeki hikâyeler, yazıldığı dönemin toplumsal, sosyal, siyasal boyutunu, gelenek ve göreneklerini, yaşam biçimi yansıtmaktadır. Klasik şark edebiyatının etkisiyle meydana getirilmiş olan ve olağanüstü unsurlarla örülü hikâyeler, masalımsı bir anlatıma ile aktarılmıştır. Külliyyat içinde 13 çerçeve hikâye konusu altında toplamda 168 hikâye yer almıştır. Paris nüshası ile Tenûhî'ye ait Arapça Ferec'in bapları incelendiğinde 1, 10, 11 ve 13. bapların konu başlıklarının ortak olduğu; Dehistâni'ye ait eser ile bapların birebir aynı çerçeve hikâye başlıklarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Hikâye içinde hikâye anlatma tekniği ile kaleme alınan hikâyeler; aşk, macera, dini ve ahlaki konular doğrultusunda oluşturulmuştur. Hikâyelerde çok geniş şahıs kadrosu ve mekân yer almıştır. Eserde, vakaya dayalı hikâye metinlerinde anlaşılır bir dil kullanılırken sebep-i telif ile din ve devlet büyüklerinin övüldüğü kısımlarda Arapça ağırlıklı uzun tamlamalardan oluşan bir anlatıma

yer verilmiştir. Bu doğrultuda, bir hikâye külliyyatı olarak El-Ferec Ba'de's-Şidde, mensur hikâye geleneğinin oldukça rağbet gören bir parçası olup edebiyatımızda hikâye türüne ait geleneğin tarihi süreçteki seyrini göstermesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2007). Muhammed bin Ömer el-Halebî'nin menâkıb-ı imâm-ı a'zam tercümesi (1-73 Varak) (Gramer İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Adalar Subaşı, D. (2016). Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında El-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyeleri. *Turkish Studies*, 11(4), 1-18.
- Akyol, A. (2008). Ferec Ba'de's-Şidde ('Abdulaziz Cevherî, Fazlullah, Bennâ Hikâyeleri), giriş, dilbilgisi, metin, dizin. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alkayış, M. F., & Doğan, A. T. (2011). El-Ferec Ba'de's-Şidde'de geçen deyimler. *Turkish Studies*, 6/3, 461-487.
- Alparslan, S. (2016). El-Ferec Ba'de's-Şidde-Paris nüshası (inceleme-metin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Apık, T. (2013). Ferec Ba'de's-Şidde'nin Budapeşte Nüshasının dizini ve sözlüğü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beaumont, D. (1998). In the Second Degree: fictional technique in at-Tanûkhî's Al Faraj ba'dash-shidda, *Arabic and Middle Eastern Literatures*, 1(2), 125-139.
- Çetin, N. (2005). *Roman çözümleme yöntemi*. Öncü Kitap Yayınları.
- Deveci, M. (2007). Ferec Ba'de's-Şidde (1b-54a), metin, gramer, sözlük. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, A. T. (2011). El-Ferec Ba'de's-Şidde'de Birleşik Fiiller. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ebi'd-Dünyâ İbrahim b. Ali. *Kitabu'l-Ferec Ba'de's-Şidde*, Yazma Nüshası, tarihsiz.
- Ebû Huzeyfe 'Abdullah b. 'Âliye (1988). *Kitâbu'l-Ferec ba'de's-Şidde li imâmi'l-hâfız ebî Abdullah b. Ebî'd-Dünyâ el Kureşî*. Dârur-reyyân li't-turâs, et-tab'atu's-sâniye.
- El-Ferec Ba'de's-Şidde*, Paris Milli Kütüphanesi (Bibliothèque Nationale), Ancien Fonds, Numara 383, tarihsiz.
- Irwin, D. B. (1995). What's in a frame? The medieval textualization of traditional storytelling. *Oral Tradition*, 10/1, 27-53.
- Gökyay, O. Ş., & Özen, Ş. (2005). Molla Lutfi, *TDV İslam Ansiklopedisi* (c.30, 255-258). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gündüzöz, S. (2013). Ebû Alî et-Tenûhî, *TDV İslam Ansiklopedisi* (c.40, 470-471). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Kâtip Çelebi. (1971). *Keşf el-Zunûn*. (c. 2). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kavruk, H., Çaldak, S., & Yoldaş, K. (2000). *El-ferec Ba'de's-Şidde I*, Kubbealtı Yayıncılık.
- Kavruk, H., & Pala. İ. (1994). Hikâye, *TDV İslam Ansiklopedisi* (c.7, 491-493). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kurgan, Ş. (1945). Osmanlı devrinde mensur hikâyeciliğimize ait bir eser. *TDK Belleten*, 3 (4-5), 353-382.
- Nabilo, A. R., & Âbâdî, F. N. (1989). Tahlilî 'anâsırı dâstânî el-Ferec Fa'de's-Şidde, *Peşveheşnâme-i Zebânu edebi fârisi*, (4), 109-132.
- Önder, Ç. (2002). Ortak bir geçmişin son yadigarı Edirne büyük sinagogu. *Toplumsal Tarih*, (98), 22-27.
- Seyidoğlu, B., & Yavuz, O. (1990). *Güçlükten kolaylığa kederden sevince seçme hikâyeler*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Seyidoğlu, B., & Yavuz, O. (2012). *Ferec Ba'de's-Şidde hikâyeleri güçlükten kolaylığa kederden sevince*. Büyüyenay Yayınları.
- Uygur, S. (2005). *Türlerarası ilişkiler açısından ziya Osman Saba'nın şiir ve öyküleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yavuz, O. (1994). Ferec Ba'de's-Şidde'den iki hikâye üzerine bir gramer denemesi. *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, 9-10, 289-335.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, Ç. (2011). El-Ferec Ba'de's-Şidde'de motif incelemesi (ilk yirmi hikâye). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.